

Nyere Bidrag til Niels Stensens Historie.

AF

G. SCHERZ.

Siden Trehundredaarsdagen for Niels Stensens Fødsel i 1938 har Interessen for hans Liv og Gerning — ikke mindst i Italien — givet sig synlige Udslag i Form af nye Kildepublikationer. Der fremkom og fremkommer stadig hidtil ukendte Breve, som kaster Lys over vor berømte Landsmands Liv. Det er denne Artikels Hensigt at præsentere de herhen hørende Skrifter for et dansk historisk-interesseret Publikum og samtidig supplere deres Oplysninger fra egne Skuffer.

I *Atti della Reale Accademia d'Italia*¹ blev der saaledes i 1940 offentliggjort en kort Orientering om de endnu eksisterende Breve fra og til Pater Athanasius Kircher (1601—1680), en Korrespondance, der kan gælde for en sand Encyklopedi om det 17. Aarhundredes lærde Verden. Dette *Carteggio Kircheriano* findes i Rom i Archivio della Pontificia Università Gregoriana. Det omfatter ca. 3000 Numre, samlet i 14 Bind.

Det var paa Forhaand sandsynligt, for ikke at sige selvfølgelig, at Stensen, der snart efter sin Ankomst til Italien i Foraaret 1666 lærte den daværende Jesuitergeneral Johannes Oliva, hans Efterfølger Karl de Noyelle og Ordenens ansete Naturforsker Honorius Fabri (1607—1688) at kende, og i sin Konversionsperiode gik ind og ud hos Jesuiterne i Florens²,

¹ Rendiconti della Classe di scienze morali et storiche. Serie VII. Vol. II. Roma 1940. XVIII, p. 10—17. Giuseppe Gabrieli: *Carteggio Kircheriano*.

² J. Metzler S. J.: Der Apostolische Vikar Nikolaus Steno und die Jesuiten. *Archivum Historicum Societatis Jesu*. Rom, 1941, Vol. X, p. 98 og p. 176.

ogsaa kom i Forbindelse med Roms berømteste Jesuit i hine Dage. Stensens florentinske Venner Redi, Viviani og Magalotti korresponderede i Forvejen med P. Kircher¹, og Medicerne havde ogsaa overfor ham paataget sig Velyndernes Rolle, saaledes da Kardinal Carlo de Medici forærede ham et af de nyopfundne, kostbare Mikroskoper. En Henvendelse til Gregorians Arkiv bragte da som foreløbigt Udbytte fem Breve fra Stensen og eet fra P. Kircher til ham for Dagen².

Disse nyfundne Vidnesbyrd fortæller os lidt om Arten af Stensens Samkvem med en meget fængslende Lærd og Gejstlig, der efter en nyere Forskers Ord lige saa meget fortjener psykologisk som historisk Interesse³.

Pater Kircher var Tysker af Fødsel og Følelse, hvilket han bl. a. fremhæver i et Brev til Johan Monrad, den fra sin Autobiografi kendte danske Landsdommer og senere Etatsraad. Baade Paterens ærlige Hjerter og hans Værker ligesom hans Accent, hedder det her troskyldigt, røbede hans tyske Afstamning⁴. Tidlig traadte han ind i Jesuiterordenen — ovennævnte

¹ Lettere inedite di Alcuni Illustri Accademici della Crusca. Pesaro, 1835. Lettera LXXIV, LXXVI, LXXVII.

² Jeg retter hermed en hjertelig Tak til Bibliotekar A. Parenti og Pater J. Löw, begge i Rom, for deres velvillige Assistance.

³ P. Marestaing: Un Egyptologue du XVII siècle: le Père Kircher (Recueil des Travaux relatifs à la Philologie et à l'archéologie Egyptiennes et Assyriennes, Vol. XXX, Paris, 1908, p. 23.

⁴ Brevet findes som Afskrift paa Det Kgl. Bibliotek, Thott, Nr. 1846, 4°, p. 135—37, og er adresseret til Johanni Monrat Dano. Paa Side 136 hedder det: »Praeterea non parum moratus sum Academicos vestros de meo natali solo dubitare posse: Italus sane non sum, neque Gallus, multo minus Hispanus, sed Germanus natione, patria Fuldensis, cujusmodi gentis et ego innato mihi sinceritatis candore glorior, et opera mea ubique passim in fronte demonstrant. Et tu, vir eximie, dum Romae suavi necessitudine nexu conservaberis, ex idiotismo Germanico nescire nequis. Si vero nonnullae nationes me suum esse velint, id tantum abest, ut injuriam mihi faciant, ut potius de Homeri patriae inter veteres exorta contentione, summo me honoris titulo extollant. Sed absolvam qualisque tandem sim, sive Germanus sive Scythia aut Barbarus, nil moror. Dei enim sum, cui solo servio, cujus gloriae et honoris omnia mea, jam dudum per religionis nexum consecrata sunt.« Det kunde se ud til, at dette Brev er blevet over-

Brev indeholder ogsaa en varm Troskabserklæring til hans gejstlige Kald. Af Trediveaarskrigens Storme førtes han vidt omkring i Verden for saa i Rom at tilbringe sit Livs sidste og længste Del.

Pater Kircher minder i sin aandelige Støbning lidt om Leibniz. Ligesom Professorsønnen fra Leipzig sad ogsaa Raadmandssønnen fra Fulda, fra Fyrstabbet Balthasar von Dernbachs Hof, inde med en forbavsende Universalitet. Han er i sit omskiftelige Liv snart vekselvis, snart samtidig Naturforsker, Fysiker, Astronom, Mekaniker, Filosof, Matematiker, Arkæolog, Historiker, Geograf, Fysiolog, Humanist, Orientalist, Forfatter i Musikvidenskaben, Komponist og Digter¹. Men Kircher mangler kritisk Sans. Med naiv Entusiasme og frodig Fantasi styrter hans Videlyst sig over hele den skabte Verden. Hvad der er bleven sagt om hans Tro, gælder tildels hele hans Lærdom. »St. Thomas har raisonneret, Pascal har tvivlet, Bossuet har diskuteret, Kircher har hverken gjort det ene eller andet. Han har antaget Traditionen uden Kritik«². Hans polyhistoriske Folianter er derfor ægte Børn af Tiden, saaledes naar han i sin *Ars magna sciendi*³, som er dediceret ingen ringere end Kejser Leopold I (ligesom Ferdinand III en af hans Mæcener), vil overgaa den gamle Raimundus Lullus og hans System af Grundbegreber; alle den himmelske og jordiske Videns Riger tilbydes her den begærlige Læser i Delinger og Underdelinger, ved Hjælp af store Tavler og Oversigter, og i den prangende Titel loves der »en ny og universel Metode, hvorved man bliver

bragt af selve Stensen, der efter sit Københavnerophold 1672—74 blandt andre Motiver til sin Italienrejse havde det store Jubilæum i Rom 1675 for Øje. P. Kircher skriver nemlig: »Literas tuas peregregius vir Compatriota tuus et amicus integerrimus fidâ manu mihi tradidit; aequa animi voluptate legi; ad quas uti potissimum hoc Jubilaei tempore continua virorum ex omni natione huc confluentium visitatione tantum non op-primor.« (p. 135).

¹ G. J. Rosenkranz: Aus dem Leben des Jesuiten Athanasius Kircher. Zeitschr. f. vaterl. Geschichte und Alterthumskunde, Münster, 1852. Bd. 13, p. 11 ss.

² P. Marestaing. l. c. p. 24.

³ Amstelodami, 1669.

sat i Stand til ifølge Kombinationernes kunstfærdige Sammenhæng at disputere om hvert forefaldende Emne paa næsten utallige Maader, hvorved man kan erhverve sig et summarisk, overskueligt Kendskab til alt«. Som Naturforsker stod P. Kircher som oftest i diametral Modsætning til Stensens kritiske Type, og det er troligt nok, at den sidstnævntes »Om faste Legemer« paa flere Steder, om end uden Navns Nævnelse, polemiserer mod Paterens fantasifulde »Underjordiske Verden«¹.

Men det vilde være forkert at slaa den lille, spinkle tyskromerske Pater i Hartkorn med saa mangen en ubetydelig Polyhistor i 17. Aarhundrede. Kircher var ingen Stuelærd, men paa sin Vis ogsaa »Eksperimentets« Mand, der i sin tidligste Ungdom saavel som i de senere italienske Aar, snart under et Møllehjuls Sving, snart paa Ætnas og Vesuvs Skrænter nær havde sat Livet til ved sine Undersøgelser. Hans lærde orientalske Sysler havde et praktisk Maal, nemlig Østkirkens Tilbagevenden til Rom. Matematikeren Kircher skylder vi en af de ældste Regnemaskiner, man kender, Fysikeren konstruerede den første Laterna Magica. Fremfor alt anerkender Medicinalhistorien af vore Dage, at P. Kircher var den første, som anede Bakteriernes Eksistens som Epidemiernes Smittespredere. I sit Skrift *Scrutinium physico-medicum contagiosae luis quae dicitur Pestis, Romae* 1658 har han fremsat Hypotesen om et *contagium vivum*, d. v. s. Mikroorganismer, der var Skyld i den hærgende Sot, som kort forinden havde hjemsøgt den evige Stad².

Det tidligste os bekendte Brev til P. Kircher skriver Stensen den 12. Maj 1669³. Under et Ophold i Innsbruck, altsaa paa

¹ Nicolaus Steno: Faste Legemer etc. oversat af A. Krogh og V. Maar, København, 1902, p. II ss.

² B. Duhr: Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge. 3. Bd. Regensburg, 1921, p. 592—94.

³ Archivio della Pontificia Università Gregoriana, Vol. IV (558), fol. 22r: Innsbruck. 12. Maggio 1669. Molto Reverendo Padre, Vengo adesso supplicare Vostra Reverenza della grazia, ch'ella m'offerse, quando io mi licenziai da lei à Roma, promettendomi per mezzo delle sue lettere di volere procurarmi la commodità di poter vedere le curiosità che à Vienna, e ne' luoghi vi d'intorno si veggono. Ella mi perdoni l'ardiere nato non da altro

den Rejse, som skulde føre ham til Holland og derfra midt i 1670 tilbage til Florens igen, kommer den Rejsende i Tanker om P. Kirchers Tilbud ved Afskeden i Rom at ville skaffe ham Anbefalingsskrivelser til Wien og det kejserlige Østrig. Ved Jesuitpaterens Forbindelser faar Stensen nu Lejlighed til at besøge Seværdigheder i Wien og Omegn.

Af en næsten pikant Interesse er det, at Stensen i dette Brev aabenbart bebuder Kircher Tilsendelsen af sin lille Bog »Faste Legemer«, der altsaa maa være udkommet i Foraaret 1669. Som allerede antydnet, angriber Stensen netop i dette Skrift den Methode, som ved naturvidenskabelige Undersøgelser ikke skelner mellem det, »som Forfatterne ikke sikkert kan afgøre, og det, som de kan bestemme med Sikkerhed«¹. Det er et Vidnesbyrd om Stensens elskværdige Beskedenhed, naar han overrækker Kircher sin banebrydende lille Bog med disse Ord: »Jeg har bedt en af mine Venner om at sende Deres Højærværdighed et Eksempplar af min lille Bog; jeg beder Dem, naar De har faaet Bogen, om at have Taalmodighed med dens Ufuldkommenheder«.

De følgende Breve stammer fra Tiden efter Stensens Tilbagekomst fra Italien til Danmark. Den 28. Maj 1675 takker Stensen saaledes for en Skrivelse, som Kircher, vistnok ovenpaa længere Tids Tavshed, havde sendt ham gennem Hr. Rautenfels, en kurlandsk Adelsmand². P. Kircher havde været syg, og man

che della di lei cortesia. Ho pregato un mio amico di voler inviare à V^ostra R^everenza un esemplare del mio libretto, ilquale libro, quando le sera inviato pregola a compatire le di lui imperfezzioni. Nel resto se nel vedere le curiosità, che il mio viaggio mi fa venire innanzi, io le posso servire, in qualche cosa, pregola onorararmi de' suoi comandi; mi raccomando alle di lei orazioni e le auguro ogni felicità vera. dⁱ V^ostra R^everenza devotⁱssimo servitore Niccolò Stenone.

¹ Nicolai Stenonis Opera philosophica. Ed. V. Maar. Copenhagen, 1910, Vol. II, 187.

² Archivio della Pontificia Università Gregoriana, Vol. XI (565), fol. 299r; (Adresse fol. 310r: Admodum Rev^eren^do Patri in Christo P. Athanasio Kircheri S. J. Romae in Collegio Romano. Paa Bagsiden: Nicol. Stenone.) Adⁱmo^dum Rev^eren^de Pater in Christo. Quo minus expectatae eo gratiores mihi fuere, quas per Dominum Rautenfels mihi trans-

havde uden for Italien allerede meddelt hans Død. Stensen udtrykker sin Glæde over at vide ham i Live. Han er ogsaa meget glad, fordi Kircher forstaar og paaskønner hans Overgang til den præstelige Stand, som altsaa maa være sket forinden. Vi faar ved denne Lejlighed den eneste hidtil bekendte Udtalelse fra Stensen om Motiverne til dette Standsskifte: »Sandelig, da jeg prøvede rigtigt at overveje Guds Velgerninger mod mig (og jeg kan ikke overveje dem tilbørligt), da fandt jeg, de var saa store, at jeg ikke kunde gøre andet end at yde ham, saavidt min Skrøbelighed tillader det, det bedste og paa den bedste Maade. Da jeg saa erkendte Præstedømmets Værdighed og indsaa, at man deri ved Guds Alter dagligt frembærer Taksigelser for Velgerningerne, Sone for Synderne og andet Gud saare velbehageligt, bad jeg om, og opnaaede jeg, at det ogsaa maatte være mig tilladt at frembære den ubesmittede Offergave for den evige Fader«.

At den nyviede Præst i Tiden mellem dette Brev og et andet, som P. Kircher den 7. November 1675 skriver fra Rom, har spillet en af de to Hovedroller i et lille Sjæledrama, røber netop det sidstnævnte Brev for os¹. Efter en salvelsesfuld Indledning

misisti, tam quod virum toties vulgi rumore extra Italiam pro mortuo habitum etiamnum vivere et mihi favere videam, tum quod tuam de novo vitae meae statu laetitiam inde agnoscam —. Sane cum rite expendere Dei in me beneficia tentaram, (nec enim ea rite potero expendere), tanta illa esse deprehendi, ut non potuerim, quin pleno desiderio ferrer ad optima illi optimo modo quantum per fragilitatem meam mihi licuerit praestanda. Hinc agnoscens sacerdotii dignitatem et quod in eo quotidie tum gratiae pro beneficiis, tum venia pro peccatis, tum alia Deo gratissima ad altare Dei offerantur, petii et obtinui, ut et mihi liceret pro me et aliis immaculatam hostiam aeterno Patri offerre. Ipse Deus tanto muneri dignum me reddat, tuisque precibus et sacrificiis ad hanc mihi gratiam a Deo obtinendam ut concurras, etiam atque etiam rogo. Vale et meritum incrementa majora quotidie accumula. Dabam Flor¹entiae 28. Maij 1675. Rev¹eren¹tiae Tuae Indignus servus Nicol. Stenonis.

¹ Archivio della Pontificia Università Gregoriana Vol. XI (565), fol. 21rv (Afskrift): Adm¹odum Rev¹erende clar¹issi¹me et erudit¹tissi¹me Amice singularis. Uti Deus Optimus M¹aximus per occultam prudentiae suae dispositionem non solum in mundana naturae oeconomia administranda se prorsus mirabilem, sed et potissimum in animarum regno fidelium se

udtaler P. Kircher sig nemlig om deres fælles Ven, ovennævnte Jakob van Rautenfels, og hans fornylig skete, uventede Konversion. Denne kurlandske Adelsmand maa have haft Eventyrblod i sig. Ligesom den spanske Franciskanerbiskop Spinola dengang paa Kejser Leopold I's Vegne rejste rundt ved

exhibet tum circa eos, quos gratiae suae efficacia ad vitam aeternam liberae voluntatis suae beneplacito electos ab aeterno destinat, tum circa eos quoque, qui tametsi durioris cervicis benignissimum divini amoris attractum omnibus modis devitare nituntur, bonitatis tamen et misericordiae suae funiculis vel ipsos reluctantes, dextra veri excelsi ita potenter sistit, ut deposita feritate submissaque cervice, juxta illud Apostoli: Durum est tibi contra stimulum calcitrare, tandem victrici Dei manui manus dent ex lupis in agnos conversi. Patuit id potissimum in singularis et tui et mei amici Domini Jacobi von Rautenfelz nova et inexpectata conversione. Venerat is anno praeterlapso Roman mecum acturus de aditu ad purpuratos patres Congregationis de propaganda fide procurando. Quibus magni momenti negotium se habere dixit proponendum; et erat de catholica videlicet religione in Moscoviam (ex qua non ita pridem discesserat, quamque pene totam lustrarat, necnon familiari Magni Zari consuetudine usus erat) introducenda, per ministros aptos idoneosque, quin et in omni artium et scientiarum genere quam excultissimos; sperare se, regionem illam tenebrosa ignorantiae caligine oppressam, veram tamen Evangelii lucem, hoc pacto summa animarum ecclesiaeque emolumento cognituram. Hisce perceptis, ego sane uti vi religionis meae ad similia molimina promovenda semper ardentissimo arsi desiderio, ita quoque quibus potui modis et mediis eidem semper adstiti, ita ut admissus ad familiarem quorundam Cardinalium congressum, rem suam ita dextre egerit, ut isti negotium mox exequendo spem firmam reliquerint oratori sub mentito quidem veri et zelantis orthodoxi habitu, reipsa tamen Ecclesiae rebeli, et *ερεποδόξω*. Ut plane mihi persuaserim, eum, dum nescius quid ageret, quidne moliretur sibimetipsi sectaeque suae contrarius; non tam spiritu vatidico, quam olim Asinae Balaam verbis similia prolocutum fuisse. Donec tandem Te, mi Stenone, veluti divinae voluntatis interprete, et providentiae suae instrumento superna divini luminis irradiatione percussus inviolabili fidei veritate cognita in S. Matris Ecclesiae gremium receptus est. Haec tibi, clarissime vir, eo tenore, quo mihi ipse Rautenfelz de sua in Deum commissa perfidia magno doloris sensu, germano candore confessus significavit, Tibi ceu primo salutis ejus post Deum motori, indicanda censi. Caeterum tuum erit, mi Stenone, ut eodem te olim in hujusmodi dubio erroneoque statu exstitisse recorderis et tandem non nisi miserantis Dei gratia exutum, eo fine, ut caeteris in umbra mortis sedentibus viam salutis aeternae, eximio morum vitaeque exemplo demonstres; quod te summa

de tyske protestantiske Fyrstehoffer i den Hensigt at bevæge dem og deres Teologer til Reunion med Rom, og ligesom han i sine overoptimistiske, til Svindel grænsende Beretninger til Kardinalerne og Paven fremtryllede Resultater, som aldrig blev Realiteter¹, saaledes ogsaa Jakob von Rautenfels. Han maa være kommet til Rom for at gøre sig interessant ved at drøfte Muligheden af det ortodokse Ruslands Genforening med den katolske Kirke. Kircher fortæller, at Rautenfels henvendte sig til ham med en Anmodning om en Samtale med Propagandakongregationens Kardinaler. P. Kircher synes til at begynde med at have været stærkt interesseret i Planen. Rautenfels fortalte, at han kom lige fra Moskva og kendte Czaren udmærket. Det ønskede Møde med nogle Kardinaler kom ogsaa i Stand, men Rautenfels synes ikke at have vundet deres Tillid, omend de heller ikke fejede ham helt af. »Men saa blev han gennem dig, min Steno,« som P. Kircher skriver, »ligesom gennem den guddommelige Viljes Tolk og hans Forsyns Redskab ramt af det himmelske Lys's Straaler og efter at have erkendt Troens ukrænkelige Sandhed optaget i den hellige Moder Kirkens Skød«. Det synes altsaa, som om Rautenfels i Strid med Sandheden og af ikke helt rene Motiver havde udgivet sig for at være Katolik for bagefter under Stensens Indflydelse at blive demaskeret og omvendt. Rautenfels, siger P. Kircher, havde selv fuld af Anger fortalt ham derom.

aedificatione praestare non duntaxat a nostris patribus intellexi, sed et opusculum, quod de vero et genuino sacrae scripturae sensu contra adversarios edidisti, quod et summo voluptatis meae sensu pervolvi luculenter demonstrat. Vale, mi Stenone, et quae divino nutu caepisti, constanti animo ferventique zelo ad divini nominis gloriam, ecclesiaeque orthodoxae emolumentum proseguere. Romae 7. Novembris 1675 raptim

Admodum Reverendae et Clarissimae Dominationis Tuae

servus humilissimus et observantissimus

Athanasius Kircher.

¹ Ph. Hildebrandt: die kirchlichen Reunionsverhandlungen in der zweiten Hälfte des 17. Jahrh. Rom, 1922 (Bibl. des Preuss. Hist. Instituts in Rom, Bd. XIV), p. X; cfr. dertil Fr. X. Kiefl: Leibniz und die religiöse Wiedervereinigung Deutschlands. Regensburg, 1925, 2. Ed., p. 105.

De tre sidste Breve¹ viser, at Kircher gennem Stensen har sendt et Manuskript til et Værk, som skulde trykkes paa Storher-tugens Bekostning. Den i Brevene omtalte Signore Jansonio er sikkert den hollandske Bogtrykker Janssonius a Waesberge, hos hvem flere af Kirchers Bøger er blevet trykt. Saafremt det af Stensen nævnte Kircher-Manuskript faktisk udkom, kan det kun dreje sig om Forfatterens *Sphinx Mystagoga, Amstelodami*

¹ Archivio della Pontificia Università Gregoriana, a) Vol. XI (565), fol. 366r; (Adresse fol. 377r;) M₁ol₁to Rever₁en₁do mio P₁ad₁re in Christo. Tornato sta sera dalla villeggiatura, che il Ser₁enissi₁mo Principe Padrone ha fatto a Pratolino, trovo la terza lettera di V₁ostra Rev₁eren₁za coll'incluso biglietto dal Signore Jansonio. Non ho ancora ricevuto il di lei libro, farò diligenza per ritrovarlo voglio dire, quello ch'ella m'ha fatto grazia di regalarmene; nè mancherò colla prima occasione di mostrare l'una e l'altra lettera al Ser₁enissi₁mo Gr₁an Duca per sentire come stia coll'esemplare da rivedersi, che già dovrebbe esser rivisto. In tanto mi raccomando alle di lei orazioni, ed in breve piacendo a Dio le risponderò, di V₁ostra Rev₁erenza Indig₁nississimo servo in Chr₁isto Niccolò Stenone. Firenze. 15. di Sett₁embre 1676.

Postscriptum: Il Signore Curlandese converso mi comanda di riverirla a nome suo in quella conformità come l'ho nominato.

Adresse: Al M₁ol₁to Rev₁eren₁do P₁ad₁re il P₁ad₁re Athanasio Kirchero della Compagnia di Giesù, Roma, Collegio Romano.

b) Vol. XII (566), fol. 112r, (Adresse fol. 120r): M₁ol₁to Rev₁eren₁do mio P₁ad₁re in Christo. Monstrando al Ser₁enissi₁mo la lettera di V₁ostra Rev₁eren₁za ne ebbi per riposta, che l'opera si rivede, e che quanto alla stampa rimette tutto al quel che piacerà al Signore Giansenio, o vero a V₁ostra Rev₁eren₁za. Gradisce l'affetto di V₁ostra Rev₁eren₁za e sollecitudine intorno alle perfezione di opera così degna, ed ebbe caro parimente la scenografia della piazza di Pisa.

Non ho visto il Magnes luminaris, ne so se libri di promesse tanti grandi meritino il tempo che vi si spende per scorrerli, quantum nobis subtrahunt temporis, tantum aeternitatis suffurantur. Rimando à V₁ostra Rev₁eren₁za la lettera del Signore Dottor Paullini rendendole grazie d'aver mila partecipata menta ogni lode ed ajuto. Con che raccomandandomi alle di lei orazioni umilmente la riverisco di V₁ostra Rev₁eren₁za Indig₁nississimo servo in Chr₁isto Niccolò Stenone. Firenze, 1676, 14. d'Aprile.

Adresse: Al M₁ol₁to Rev₁eren₁do P₁ad₁re il P₁ad₁re Athanasio Kircher della Congregazio₁ne di Gesù, Roma nel Collegio Romano.

c) Vol. XI (565), fol. 374rv: M₁ol₁to Rever₁en₁do mio [Padre in] Chr₁isto. Ho parlato a S₁ua A₁ltezza Ser₁enissi₁ma per conto del manu-

1676, eller ogsaa om den 1679 publicerede *Turris Babel* fra samme Trykkeri. Om en Bog *Magnes luminaris*, som maa have gjort stort Indtryk paa den lærde Jesuit, siger Stensen de kritiske Ord: »Jeg ved ikke, om Bøger med saa store Løfter fortjener den Tid, som man bruger til at løbe dem igennem, saa meget de tager fra Tiden, saa meget stjæler de fra Evigheden«. P. Kircher har selv udgivet en Bog om Magnetismen, *Magnes sive de arte magnetica, Romae* 1641, hvor han taler om alt, hvad der paa den ene eller anden Maade kan kaldes magnetisk, ogsaa Kærlighedens Magnetisme og tilsidst om *Deus Optimus Maximus, Totius Naturae Magnes*. Heri forekommer ogsaa et Kapitel *De Plantis Heliotropjs, earumque facultate magnetica*, og P. Kircher beskriver, hvorledes han udnyttede Plantestoffers Ømfindtlighed for Sollyset til at konstruere Planteure. Maaske hentydes der med Ordet *Magnes luminaris* til denne Bog, men sandsynligere er der Tale om et beslægtet Skrift, som har begejstret den gamle Pater, men mødte stor Kølighed hos Stensen. Saa meget om Stensen og P. Kircher.

I *Commentationes*, som det Pavelige Videnskabernes Akademi udsender, har den af mange skandinaviske Historikere kendte Præfekt for *Archivio Segreto Vaticano*, Mgr. Angelo Mercati, under Titlen *Lettere di scienziati dall' Archivio Segreto Vaticano*¹ offentliggjort navnkundige Lærdes Breve, som findes blandt Statssekretariatets Dokumenter. Brevene hidrører fra det 16., 17. og 18. Aarhundrede. Mellem mange italienske Navne møder vi her ogsaa Navnet paa en dansk Mand, Niels Stensen.

scritto di Vostra Reverenza e gl'ho recitato la lettera del Signore Jansonio, e ne ho avuto in risposta che rimanderà a Vostra Reverenza l'esemplare quando farà rivisto, e che gradisce le esibizione del Signore Jansonio rimettendo a lui intorno al modo di fare quello che stimera meglio, Intanto la prego scusare la mia tardanza ricordarsi di me quando ella tratta con Iddio dal quale le auguro ogni compimento di vera felicità di Vostra Reverenza Indignissimo servo in Christo Niccolò Stenone. Firenze. 29. Settembre 1676.

Adresse: Al Molto Reverendo P_{ad}re il P_{ad}re Athanasio Kircher della Compagnia di Gesù, Romà al Collegio Romano.

¹ Vol. V N. 2, Città del Vaticano, 1941, p. 61—209; cit. Mercati.

De her fremdragne Aktstykker belyser fremfor alt den Periode i Stensens Liv, hvor han efter Münsterbiskoppen Ferdinand af Fürstenbergs Død i Sommeren 1683 ved sin Protest greb afgørende ind ved Bispestolens Nybesættelse og forhindrede, at Kurfyrsten af Köln, Maximilian Heinrich af Baiern, der i Forvejen sad inde med tre Bispedømmer, ogsaa blev Biskop i Münster. Stensen forhandlede i denne Sags dels direkte med Paven og dennes Kardinalstatssekretær eller deres Udsending, den pavelige Nuntius i Köln, dels med sine umiddelbare Foresatte i Propagandakongregationen i Rom. A. Mercati giver os nu en Oversigt over de Dokumenter, som indgik til Kirkens øverste Ledelse og derfor beror i *Archivio Segreto Vaticano*. Det siger sig selv, at vi her ikke kan ønske os bedre Fører end dette Arkivs Præfekt.

De Dokumenter, som forefindes i Propagandaarkivet, arbejder Forfatteren derimod kun sparsomt med, fordi han, som man af en Bemærkning tør slutte, regner med den forestaaende fuldstændige Udgivelse af Stensens teologiske Skrifter, et Arbejde, som Mgr. Mercati ved Besked om og har støttet ved flere værdifulde Oplysninger¹.

I nærværende Artikel skal imidlertid gives en kort Oversigt over begge Arkivers Dokumenter om Udviklingen i 1683, baade de i Mgr. Mercatis Skrift benyttede, og de andre, der overvejende stammer fra Propagandaarkivet, hvis Signatur hver Gang tilføjes. En saadan Oversigt kan være paa sin Plads, da de Münstervalget vedrørende Manuskripter ikke er medtaget i første Bind af Stensens teologiske Skrifter, og en midlertidig sammenhængende Fremstilling af dette Kildemateriale maaske vil inspirere til at søge og finde et og andet endnu manglende Led.

Begivenhedernes Rækkefølge ved Stensens Bortgang fra Münster ser saaledes ud:

Lørdag d. 26. Juni 1683 døde Biskoppen af Paderborn og Münster, Ferdinand von Fürstenberg, og Dagen derefter skriver

¹ p. 76. Cfr. Nicolai Stenonis Opera theologica. Ed. K. Larsen et G. Scherz, Bd. I, Hafniae, 1941, p. VIII.

Stensen fra Münster til Propagandakongregationens Sekretær Odoardo Cibo. Han nævner Fyrstbiskoppens Død, men ogsaa sit eget Ønske om at blive fritaget for Vikariaterne, som han i de senere Aar ikke kunde gøre noget for. Han vil virke som almindelig Missionær og klager over, hvor lidet han har udrettet i Forhold til Stiftets Behov, hvor meget Ansvar for Præstevielserne tyngede paa ham, og hvor gerne han, for sin teologiske Uddannelses Skyld, vilde tilbringe et Par Aar i Propagandakollegiet¹.

Den 2. Juli sender Stensen to Breve fra Münster til Rom, det ene atter til Propagandakongregationen², det andet, vedlagt det første, til Hans Hellighed³. Stensen meddeler her, at den afdøde Biskop havde udpeget ham til at styre Stifterne interimistisk indtil næste Valg; han gentager sin Bøn om Befrielse for sit Embedes Byrde, idet han dog overlader alt til Pavens Afgørelse. At det ikke drejer sig om en pludselig Indskydelse, viser en Bemærkning om, at han allerede for nogle Uger siden havde forelagt sin Plan i saa Henseende for Venner i Florens, men nu, efter Biskoppens Død, gjaldt det om ikke at spille nogen Tid, hvorfor han sendte sin Ansøgning direkte til Rom.

Den 20. Juli skriver Stensen til Kardinal G. Barbarigo, der i sin Tid havde meddelt ham Bispevielsen, og beder ham overgive Hans Hellighed et vedlagt Brev af samme Dato; det er her Stensen meget magtpaaliggende, at der vælges en dygtig Prælat til Münsters Bispesæde. Af de to Skrivelser findes Brevet til Kardinalen i det vatikanske Arkiv, og Mercati gengiver det *in extenso*⁴, men bemærker, at han ikke kan finde Brevet til Paven, skønt det sikkert er kommet Innoncens XI i Hænde, fordi Paven i Slutningen af Juli retter en Formaning til Domkapitlet i Münster og i en Skrivelse af 28. August lader Statssekretariatet gøre den pavelige Nuntius i Köln og Domkapitlet i Münster opmærksom paa de mange Misbrug i Münsterstiftet.

¹ Rom, Propagandaarkiv, S. R. C. G. Vol. 487, fol. 309r—310r.

² Ibid. Vol. 487, fol. 307rv.

³ Ibid. Vol. 487, fol. 306v.

⁴ Mercati l. c. p. 75s.

Dette Brev befinder sig imidlertid i Propagandaarkivet¹, og Hensigten med det var at gøre alt for, at der »maatte skænkes os en Hyrde med Nidkærhed for Guds Ære og Sjælenes Frelse«. Det skildrer med stor Frimodighed Tilstandene i Bispedømmet og kaster Lys over Stensens egen Reformvilje og Reformønsker.

I denne Tid sendte Stensen ogsaa to andre Breve til Propagandakongregationen og førte Klage over Tilstandene i Münster, som de havde udviklet sig, især efter Fyrstbiskoppens Død. Det ene, med Titlen *Gravamina*, retter sig mod Johan Rotger Torck, Münsterkapitlets Dekan og Generalvikar, som straks efter Biskoppens Død havde revet Magten til sig og generede Stensens Virksomhed paa forskellig Maade². Det andet, dateret den 31. Juli, er en Beretning om de uheldige Tilstande i et Nonnekloster i Münster³.

Imidlertid nærmede man sig d. 1. September, Dagen for Valget af den nye Biskop, og da det blev klart, at Kapitlet slet ikke havde i Sinde at gennemføre et kanonisk Valg, men stik imod de kirkelige Bestemmelser vilde kaare Ærkebiskoppen af Köln, Maximilian Heinrich, besluttede Stensen at forlade Byen. Dagen før Valget, og inden han blev opfordret til at læse Helligaandsmessen før Valgakt, drog han bort, idet han hos Dekanen for St. Ludger, Høningh, efterlod Besked om, at han ikke kunde paakalde den Helligaands Bistand til et i Forvejen af Mennesker aftalt Valg; han vilde komme igen om seks Uger⁴.

Det er særlig Maximilian Heinrichs Valg og den Genlyd, det gav i Münster, Köln og Rom, som Vatikanarkivets Dokumenter kaster Lys over, idet de samtidig viser Stensen som Modstandens egentlige Midtpunkt. I et Brev — sendt fra Iburg — til Paven stempler han Fremgangsmaaden ved Valget som simonistisk. Brevet er antagelig skrevet først i September, men det findes ikke mere; vi ejer derimod et andet fra 15. Sep-

¹ Propagandaarkiv, Vol. 488, fol. 236rv, 237rv og 248rv.

² Ibid. Vol. 488, fol. 242rv, 243r.

³ Ibid. S. R. C. Germ. Miss. Lett. Vol. 2, fol. 108r—110v.

⁴ A. Tibus: Johann Torck. Zeitschr. f. vaterländ. Geschichte und Alterthumskunde, Münster, 1894, Bd. 52, p. 220.

tember, skrevet i Hamborg til samme Adresse, som vi, med Stensens Praxis ved andre Lejligheder *in mente*, tør anse for en tro Kopi af det første, saa meget mere som Forfatteren kun har skrevet det af Frygt for, at det første paa sin Vej gennem flere Hænder skulde have forfejlet Adressaten. Stensen protesterer her imod, at en Biskop, der i Forvejen har tre store Bispedømmer at forvalte, faar et fjerde, og imod den Bestikkelse og Simoni, som har fundet Sted ved Valget. Brevet gives af Mercati *in extenso*¹, og det findes ogsaa hos W. Richter: »Studien und Quellen zur Paderborner Geschichte«². Samtidig henvendte Stensen sig til Nuntius Visconti i Kølne og gjorde ham bekendt med sin Opfattelse af og Reaktion mod Valget.

Den 5. September 1683 havde Maximilian Heinrich imidlertid meddelt Paven, at han var bleven enstemmigt valgt. Samme Dag skrev ligeledes Nuntius Visconti til Rom om Valgets Udfald og om den Glæde, det paa Grund af Kandidatens gode Egenskaber havde voldt. Baade i Münster og Kølne var man tilfreds, siger han, og paapeger, hvor vigtigt det er for den katolske Sag, at en betydelig Magt nu er samlet paa een katolsk Fyrstes Hænder³.

Den 17. September svarer Visconti paa Stensens Brev, han viser sig meget bestyrtet over Sigtelsen for Simoni og mener, at den i hvert Fald ikke kan falde paa selve Kurfyrsten. Indtil nærmere Bekræftelse og Fremdragelse af flere Detailler vil han afholde sig fra at tage endelig Stilling til Sagen⁴. Han sender den 3. Oktober en Kopi af dette sit Svar til Rom og tilføjer, at han endnu ikke har talt om Sagen med Kurfyrsten selv⁵. Den 9. Oktober replicerer Stensen og forklarer Visconti, hvad og hvem han med sine Beskyldninger sigter til. Han vilde hellere leve som Tigger end udøve Suffraganbiskoppens Hverv,

¹ Mercati, l. c. p. 77—81.

² Paderborn, 1893, I, 134—37.

³ Mercati, l. c. p. 71.

⁴ Mercati, l. c. p. 72s.

⁵ Mercati, l. c. p. 73.

saaledes som Generalvikar Torck havde forlangt det. Han siger, at han Dagen i Forvejen har sendt et Brev til Paven fra Klosteret i Iburg og om kort Tid vil sende en fyldig Beretning om sine Anliggender til Propagandakongregationen, enten fra Hannover eller Hamburg. Dette Brev aftrykker Mercati¹; det findes ogsaa hos W. Richter².

Snart derefter maa Stensen have affattet denne sin udførlige Beretning om Forholdene i Münsterstiftet til Propagandakongregationen³; han fremsender den efter Aftale med den apostoliske Nuntius, som har raadet ham dertil. Denne Beretning blev forelagt for Generalvikar Johannes Alpen i Münster, for at han skulde tage Stilling til den, og vi finder hans Gennemgang af Stensens enkelte Punkter i et andet Manuskript i Propagandaarkivet⁴.

Den 19. September havde Visconti imidlertid svaret paa Statssekretariatets Brev af 28. August. Han havde paa Grund af Valget holdt Brevet til Münsterkapitlet tilbage, men vilde forelægge det hele for den nyvalgte Biskop, hvis Iver sikkert vilde raade Bod paa alle Misbrug i det nye Stift⁵. Statssekretariatet havde forinden, d. 2. Oktober, i et Brev til Visconti udbedt sig nærmere Oplysninger og en udførlig Beretning i Sagen⁶.

Visconti skriver d. 15. Oktober fra Koblenz til Rom, sender en Kopi af Stensens sidste Brev med og fremhæver, at eventuelle Misligheder ved Valget ogsaa efter Stensens Syn var sket uden Maximilian Heinrichs Vidende, og at han, Visconti, efter sin Tilbagekomst til Köln vilde tale med Kurfyrsten for at skaffe fuld Klarhed til Veje⁷. Den 14. November meddeler han dog, at han ikke har fundet nogen Person i Köln, som har kunnet give ham tilfredsstillende Oplysning om Valgets Gang,

¹ Mercati, l. c. p. 82s.

² L. c. p. 133 s.

³ Propagandaarkiv, S. R. C. G. Vol. 488, fol. 244r—247v.

⁴ Ibid. S. R. C. Germ. Miss. Lett. Vol. I, fol. 118r—121v.

⁵ Archivio segreto Vaticano, Nuntiat. Colonia 59, fol. 282rv.

⁶ Mercati, l. c. p. 73.

⁷ Mercati, l. c. p. 74.

han havde derfor besluttet at bede nogle Ordensfolk i Münster om en Skildring af Tingenes rette Sammenhæng. Han modtager disse forventede Oplysninger og sender dem til Kardinalen, men mener ikke, at de underbygger Stensens Paastand. Det vilde iøvrigt være meget vanskeligt at skaffe fuld Klarhed, og eventuelle Undersøgelser i saa Henseende vilde kunne skade Ærkebiskoppens Anseelse over for Offentligheden, ikke mindst blandt Ikke-Katolikkerne¹.

Rom billigede ikke, at Visconti havde henvendt sig til Ordensfolk i Münster, og paa Maximilian Heinrichs Brev fra 5. September svarede Paven d. 4. December, at Kurfyrsten for at faa Pavens Syn paa Sagen at kende skulde henvende sig til Nuntius Visconti, som blev instrueret om, at Hans Hellighed ikke ansaa Valget for gyldigt². Det blev derfor ikke stadfæstet af Innoncens XI, omend der først 5 Aar senere, d. 20. December 1688 efter Kölnerkurfyrstens Død blev udpeget en ny Biskop til den vakante Bispestol.

Som sidste Aktstykke skal endnu nævnes et Stensenbrev fra Hamborg, skrevet lige før Jul 1683 til Propagandakongregationen, hvor han fremsætter sine Juleønsker over for Cibo og klager over, at denne har tilskrevet ham saa sjældent i de sidste Maaneder³.

Giver disse Aktstykker og de dertil knyttede Noter et vel-dokumenteret Overblik over Begivenhederne omkring Bispevalget i 1683, saa kaster et andet Dokument i ovennævnte Publikation Lys over Stensens Konversion i 1667. Det er den daværende pavelige Nuntius i Florens, Mgr. Lorenzo Trotti, som den 29. November 1667 sender følgende Beretning (paa italiensk) til Rom:

»En dansk lutheransk Herre, som faar en Æresgage af vor Storhertug i sin Egenskab af fremragende Naturforsker, har igennem 15 Aar med Skarpsindighed og Lærdom studeret alle de vidt forgrenede Sekter i Tiden efter de fire første økumeniske Kon-

¹ Mercati, l. c. p. 74.

² Mercati, l. c. p. 75.

³ Propagandaarkiv, S. R. C. Germ. Miss. Lett. Vol. I, fol. 107rv.

cilier, som han anerkendte, og har, da han i dem allesammen fandt Forfængelighed og Gift, antaget Kristus og den katolske Tro, hvori han skarpsindigt har søgt Oplysning om forskellige Vanskeligheder vedrørende Sakramenterne, Skærsilden og den pavelige Autoritet. Det hele er bleven heldigt gennemført ved Hjælp af vore Patres af Jesu Selskab, deres Anstrengelser og Lærdom, og dette til stor Opbyggelse og med en saadan Fylde af Resultater, at denne Konversion vilde fortjene en særlig Beretning, hvor man kunde erkende Helligaandens kærlige og vidunderlige Førelse til Sandheden, som han har gransket med saa stor Møje, i saa mange Aar og med Retsindighed; han ønskede tilsidst som et fromt og idealt Tegn paa, at han fast troede paa Pavens Ufejlbarhed, at modtage Altrets og Firmelsens Sakramente fra selve den pavelige Nuntius' Haand.«¹

Dette Aktstykke er af ikke ringe Betydning for Forstaaelsen af Stensens Troskifte. Rent bortset fra saadanne Detailler som de florentinske Jesuiters Andel i Konversionen eller Oprengningen af de enkelte Trosproblemer, som Stensen især syslede med, finder man her den fundamentale Erkendelse bekræftet, at Stensens religiøse Higen og Søgen gaar længere tilbage end til de sidste Maaneder og Aar før Konversionen. Selv om man anser de her nævnte »15« Aar for en Stave- eller Huskefejl, saalænge man ikke har andre Udtalelser for, at Stensens religiøse Krise allerede begyndte paa Latinskolen i København, saa vilde ogsaa »5« Aar være opsigtsvækkende nok, da vi dermed føres til de første hollandske Aar som Udgangspunkt for den religiøse Udvikling, der afsluttedes 1667 i Florens, og det vil atter sige, at den unge Videnskabsmand, jævnsides med sine straalende naturvidenskabelige Opdagelser var inde paa en anden Undersøgelse, der tilsidst skulde faa Magt over hele hans Liv.

Til Slut skal der berigtiges to Misforstaaelser i Mgr. Mercatis Skrift, som muligvis skyldes Trykfejl. Det siges p. 70, at Stensens Konversion fuldbyrdedes den 8. Februar 1667; det skal være den 8. December 1667, men ogsaa denne Dato trænger til

¹ Mercati, l. c. p. 84.

at modificeres. Som A. Pieper¹ og J. Metzler² viser, foregik Stensens Optagelse i Kirken den 4. November, to Dage efter den afgørende Oplevelse paa Allesjælesdagen. Derfor kunde Trotti netop den 29. November skrive sin ovenfor citerede Meddelelse om Konversionen som en fuldbyrdet Kendsgerning³. Den 8. December blev Afsværgelsens Ceremoni højtideligt gentaget over for den pavelige Nuntius. Maaske skyldtes denne højtidelige Akt Hensynet til Stensens Betydning, maaske foregik den — som Trotti synes at antyde — ifølge Konvertitens særlige Ønske. Endvidere er det ikke helt korrekt at lade Stensen være begravet i de sotteranei ved San Lorenzo, som ligger under capella Medici; hans Grav har sin Plads under selve Kirkens Hovedskib, nærmere betegnet nedenunder den tredje Søjle fra Koret paa Evangeliesiden.

Som allerede nævnt synes Interessen for Niels Stensen for Tiden især at brede sig i Italien. Foruden mange Avisartikler om mere eller mindre kendte Træk, som Professor A. Neviani med aldrig svigtende Interesse har skrevet i *l'Osservatore Romano*⁴, foruden en bibliografisk Oversigt *Nota bibliografica su Nicola Stenone*⁵ af samme Forfatter og G. Albertis fortrinlige illustrerede Artikel *Scienza e fede in Nicola Stenone*⁶, lægger vi især Mærke til flere nye originale Breve i *Rivista di Storia delle Scienze Mediche e Naturali*⁷. Redaktøren af dette Tidsskrift, Prof. Dr. Andrea Corsini, offentliggør her *Alcune lettere di Niccolò Stenone*. Udgiveren mener beskedent, at disse Breve ikke har større Betydning, men de supplerer dog vor Viden om et Tidsrum, som hidtil ikke har været særlig belyst, nemlig

¹ Die Propaganda-Congregation und die nordischen Missionen im 17. Jahrhundert. Köln, 1886, p. 78, Anm. 2.

² Niels Stensen. København, 1928, p. 33.

³ Mercati, l. c. p. 84.

⁴ I 1940 Nr. 144—164—177—181—212—235—240—246—247—268—298 og i Aaret 1941 Nr. 3.

⁵ La Bibliofila, Anno XLIII, Dispensa 1^a—2^a.

⁶ Sapere, Nr. 148, 28. Februar 1941.

⁷ Anno XXXII, Nr. 2, Maggio, 1941, p. 41—52.

den Periode, som gaar fra Stensens Hjemkomst til Florens efter Rejsen til Holland 1669/70 og indtil hans Rejse til Danmark som kaldet Kgl. Anatom. Brevene drejer sig netop om denne Kaldelse til Fædrelandet og viser den Forlegenhed, Valget mellem København og Florens hensatte ham i.

Det første Brev er dateret Florens d. 23. December 1671 og rettet til Cosimo III¹. Stensen har samme Morgen modtaget et Brev fra København med et Forslag fra Kristian V, men føler sig i den Grad forpligtet over for Storhertugens Gæmildhed og det ærefulde Hverv, denne havde overdraget ham (vistnok Tilsynet med de naturhistoriske Samlinger), at han ikke vil svare andet, end hvad hans Velynder ønsker. Kongen havde gennem Slægtninge eller Bekendte (miei) meddelt Stensen, at man ønskede hans Hjemkomst; Brevskriverne var sikre paa, at han vilde tage imod Tilbudet, fordi de Vanskeligheder, som havde lagt sig i Vejen for den første Hjemkaldelse gennem Frederik III, ikke bestod mere, siden der den 16. November var bleven bekendtgjort en Lov om Samvittighedsfrihed for hvemsomhelst, der vilde bo i Danmarks Hovedstad. Stensen tilføjer her: »Man kan altsaa nære Haab om, at der af det politiske Motiv at udvide Byen kan opstaa guddommelige Virkninger til Fordel for Kirken«. Nu vil Stensen overlade til Storhertugen at bestemme, hvad der skal gøres. Han tilføjer: »Hvilket somhelst andet Tilbud vilde jeg uden videre have afvist, men da det kom fra den Fyrste, til hvis Undersaat Gud har gjort mig ved Fødslen, og da jeg bliver stillet mellem to Fyrster, som jeg begge to er forpligtet til at tjene, den ene ifølge Naturen, den anden paa Grund af de mig viste Velgerninger, tør jeg ikke af mig selv tage en Beslutning, men jeg venter af hans Forgodtbefindende, hvis Gunstbevisninger jeg i Øjeblikket nyder, Besked om, hvorledes jeg bør forholde mig over for ham, som Fødslen har gjort mig til Undersaat af«.

Allerede den 26. December svarede Cosimo III fra Pisa². Det helt igennem noble og hjertelige Brev viser, hvilken Sym-

¹ Corsini, l. c. 44.

² Ibid. 45.

pati og Respekt han nærrede for Adressaten. Storhertugen overlader helt til Stensen at træffe det Valg, som han anser for rigtig. Saa tilføjer Fyrsten: »Dette ene vil jeg dog forvisse Dem om, at enhver Beslutning vil blive modtaget lige godt, og jeg vil bevare Dem den samme Forbundenhed og Kærlighed, som har tilskyndet mig til at behandle Dem saa hensynsfuldt — *con tanto gusto* — ved mit Hof, idet jeg ikke tvivler paa, at Vorherre paa hvilket som helst Sted vil give Dem Lejlighed til at bruge Deres udmærkede og eksemplariske Evner til Gavn for andre, og maaske med større Fortjeneste endnu i de vrangtroendes Land«.

I et Brev fra 28. December 1671¹ svarer Stensen, at naar alt kom til alt, saa vilde den naturlige Pligt mod Fædrelandet maaske opvejes af hans Forpligtelse mod Storhertugen og Huset Medici, som havde vist ham saa megen Imødekommenhed. Han kunde heller aldrig faa bedre Forhold end dem, han havde. Som eneste gyldige Motiv til at tage imod Tilbudet stod tilbage den Tro, som Fyrsten selv havde hentydet til. Han vilde næste Dag sende Brev hjem og beder Storhertugen i de to til tre Maaneder, der kunde hengaa, inden Svaret kom, at anvise specielle Opgaver, hvormed han kunde gavne, saa meget mere, som Fyrsten i den forløbne Tid havde tilladt ham at benytte hele Tiden til Studiet af Religionen. Han haabede ogsaa, at den danske Konge, naar Storhertugen maatte ønske det, vilde give ham et Par Aars Orlov til Gavn for den Sag, som Storhertugen af egen fri Drift med saa stor Godhed havde betroet ham (Arveprinsens Opdragelse). Blandt de Goder, som var bleven ham til Del i Florens, nævner han, at han her havde fundet saa mange fortræffelige Guds Tjenere blandt Toscanas Katolikker, som man ellers kun fandt i de første kristne Aarhundreders Historie.

I et Brev fra Pisa d. 4. Januar 1672² udtrykker Storhertugen atter sin Tilfredshed med Stensens Beslutning. Hvad angaar den specielle Opgave vilde han gerne, dersom Kongen vilde

¹ Corsini l. c. 45/46.

² Ibid. 47.

give Stensen Orlov, overlade ham sin Søns Opdragelse til sin Tid.

Det sidste Brev er rettet til Storhertugens Sekretariat og drejer sig om Rejsepasset, som Stensen ikke vil afvente i Florens, men ønskede eftersendt til Innsbruck¹. Brevet er dateret d. 19. Maj 1672 fra Stensens Logi i Florens og giver os altsaa Afrejsens Dato. En fremmed Haand bemærker, at Passet den 21. Maj virkelig blev sendt efter ham til Innsbruck. Af Stensens Brev til Griffenfeldt d. 26. April 1672 ser vi, at han samme Morgen havde haft sin Afskedsaudiens hos Storhertugen².

Disse Breve er i flere Henseender interessante. De viser den Dragning mod Danmark, som Stensen stadig følte. Han var ikke mere skuffet, end at han følte det som Pligt at følge sin Konges Opfordring. A. D. Jørgensen er i Tvivl om, hvorfor Stensen kom tilbage, siden hans videnskabelige Ildhu allerede dengang var kølnet³. Her har vi eet Motiv, Fædrelandet, og samtidig antydes et andet endnu stærkere: Han gør det ogsaa for Troens Skyld, for at støtte sine Trosfællers vanskelige Kaar i den danske Hovedstad. Naar der er Tale om den 16. November som Dato for et kongeligt Tolerancedekret, saa maa dette bero paa en Misforstaaelse; der hentydes sikkert til det kgl. Reskript af 26. September 1671, som efter en Ansøgning fra den franske Gesandt Terlon tillod Katolikkerne at opføre en Kirke⁴. Dette sammen med mundtlige Løfter om fri Religionsudøvelse laa sikkert til Grund for de Forsikringer, som Stensen fik, at man denne Gang ikke vilde lægge Hindringer i Vejen for hans Tro.

Den fra tidligere Stensenpublikationer kendte Jesuitpater Dr. phil. & theol. Johannes Metzler har ogsaa udsendt en ny Afhandling: *Der Apostolische Vikar Nikolaus Steno und die Jesuiten*⁵. Det var et frugtbart Emne at vælge, thi hvor mange

¹ Corsini, I. c. 47s.

² W. Plenkers: Niels Stensen. Freiburg, 1884, p. 91.

³ Niels Stensen, p. 162ss.

⁴ Holger Fr. Rørdam: Danske Kirkelove. København, 1889, III, 490.

⁵ Cfr. Anm. 2. Vol. X, p. 93—152 og p. 218—258; cit. Metzler.

Gange kom Stensen i sit bevægede Liv ikke i Berøring med Jesu Selskab: Han kendte to af Ordenens Generalførstandere og flere af dens berømte Lærde; Jesuiter fremmede hans Konversion i Florens, var senere hans Skriftefædre og arbejdede under ham i hans Bispetid i Hannover, Münster og Hamborg. P. Metzlers Kendskab til sin egen Orden og hans lette Adgang til dens Arkiver gør ham desuden særlig velegnet til at behandle dette Spørgsmaal.

Hans Skrift byder paa mange interessante Enkeltheder, ligesom flere hidtil hverken trykte eller benyttede Dokumenter gøres tilgængelige. Saare smukt er saaledes det Billede af Stensens Karakter, som Jesuitergeneralen Johannes Oliva tegner i et Brev til Hertug Johan Friedrich af Hannover¹. En anden meget hædrende Omtale skyldes Hertugens Svigerinde, Vinterkongens Datter og Moder til Englands første hannoveranske Konge, Hertuginde Sophie². Den højtbegavede, men afgjort verdsligt sindede Dame kunde ellers ikke fordrage Stensens Mentalitet og har andetsteds udtalt sig ret nedsættende om ham³. Gode Bidrag til Stensens Historie giver ogsaa de to Breve, som Biskoppen og den nyvalgte General Pater Karl de Noyelle (5. Juli 1682—12. December 1689) udvekslede⁴, hvorigennem vi faar at vide, at Stensen allerede før sin Konversion færdedes i Jesuiternes Generalatshus i Rom og efter Optagelsen nød den Gunst at blive Ordenens Adoptivson; saaledes maa vist den paagældende Passus opfattes.

Af stor Interesse er en Del Henvisninger til utrykt Kildemateriale, mest fra Propagandaarkivet i Rom⁵, som

¹ Metzler, 108s.

² Metzler, 109.

³ E. Bodemann: Briefwechsel der Herzogin Sophie von Hannover mit ihrem Bruder, dem Kurfürsten Karl Ludwig v. d. Pfalz (Publ. aus den preuss. Staatsarch. 26). Leipzig, 1885. Se Register.

⁴ Metzler, 176s.

⁵ Citationerne er her lidt uregelmæssige, snart følges den gamle Paginering, snart den ny, snart er Volumen og Folio opgivet, snart mangler de sidste.

dog har været benyttet før, dels af Metzler¹ selv, dels af Pieper².

P. Metzlers Fremstilling viser, at Stensen var Ven eller Bekendt med mange Jesuiter og satte Ordenen meget højt. Men en Paastand som denne, at P. Savignani fra Florens »uden al Tvivl havde langt den største Indflydelse paa Stensens indre Omvendelse og sjælelige Udvikling«³, er en unødvendig Superlativ. Vi ejer i denne Sag et uhildet Vidnesbyrd i den apostoliske Nuntius i Florens, Lorenzo Trotti's ovenfor nævnte Indberetning til Rom. Trotti skriver om Konversionen: *Tutto e felicemente riuscito con l'opere, e dottrina de questi PP. della Compagnia di Giesu . . .*⁴. Dette svarer til Stensens egne Ord i et Brev fra Hannover: » . . . io che riconosco grand parte della mia conversione, e della direzione nella vita spirituale dallo[?] mano de' detti Padri, sento grand afflizione . . . »⁵, nemlig over de mod Ordenen rettede Angreb. Begge Steder er der kun Tale om en betydelig Medvirken. Skal der fremhæves en særlig stærk Faktor ved Stensens Konversion, saa maa Fru Arnolfinis Ord og Eksempel nævnes, hun, hvem Hovedvidnet i denne Sag Gang paa Gang kalder sin aandelige Moder. Som det efterhaanden viser sig klart, har religiøse Problemer optaget Stensen længe inden den florentinske Periode, og han har diskuteret dem med mange katolske Lægfolk og Præster, Jesuiter og Ikke-Jesuiter. I Brevet om Omvendelsen har han gjort Rede for den lange Kæde af Motiver inden det sidste Skridt⁶. Deri er Jesuiterne — uden at blive nævnt — eet Led og sikkert ikke det ringeste, men derfra og til »den langt største Indflydelse« er der alligevel et Stykke Vej. Jeg foretrækker her Plenkers' mere nøgterne Fremstilling. P. Metzler er saa svært indtaget i P. Savignani, at han gør den florentinske Jesuit til Medforfatter af

¹ Die Apostolischen Vikariate des Nordens, Paderborn, 1919, p. 49ss.

² L. c. p. 80ss

³ Metzler, l. c. 99.

⁴ Mercati, l. c. p. 84.

⁵ Rom, Propagandaarkiv, S. R. C. G. Vol. 469, 119r.

⁶ Op. theol. I, 126ss.

Trattato di morale per un principe, Stensens Traktat om Fyrsteopdragelse til Brug for Cosimo III's Søn: »Als Erzieher verfasste Steno — ziemlich sicher unter der Leitung und Beihilfe P. Savignanis — für seinen erlauchten Zögling einen Grundriss der Moral, der bisher als verloren galt«¹. Man leder forgæves efter en Motivering for denne Formodning og ønsker oprigtigt, at Grundlaget for en anden Antagelse, som gaar ud paa, at Manuskriptet til denne Afhandling endnu findes paa Laurenziana, maa være fastere.

Af andre Oplysninger, som trænger til Korrektur, skal nævnes Paastanden om, at Stensen tog Del i Unionsforhandlingerne i Hannover². Vi manglede hidtil Beviser i saa Henseende, men de Kilder, som P. Metzler opgiver, indeholder heller ingen. Saa godt som sikkert er det, at Stensen ikke førte saa Unionsforhandling med Jena-Teologen Johann Wilhelm Baier³. Hildebrands Optegnelser er heller ikke vor eneste Kilde til Kundskab om Religionssamtalen i Celle. Lidt gaadefuldt er Oplysningen om, at P. Christian Praetorius S. J. ved Stensens Mellemkomst blev sendt til Hertug Gustav Adolf af Mecklenborg-Güstrow, som siges at være konverteret til den katolske Kirke⁴. Der henvises ganske vist til en Kilde i Ordensarkivet i Rom, som jeg ikke kan kontrollere, men Efterretningen kan simpelthen ikke være rigtig. Historiens Gustav Adolf af Mecklenborg-Güstrow var og forblev en ret ængstelig ortodoks Lutheraner, der kunde glæde sig over en Præstation som *Siricii Discursus* mod Helgendyrkelsen⁵.

Et Korrektiv fortjener dog især Bogens Tendens til at lægge Ansvaret for Splittelsen i den hamborgske Menighed i 1684 paa Stensen. Den apostoliske Vikar var for lettroende, siger Metzler, han gennemskuede ikke tilstrækkeligt Jesuiterfjendernes Hensigter og, ved ikke nøje at undersøge Rygterne om

¹ Metzler, l. c. 106.

² Metzler, l. c. 118.

³ Metzler, l. c. 118; cfr. Op. theol. I, 374.

⁴ Metzler, l. c. 136.

⁵ Op. theol. I, 479.

Patrene, tilføjede han dem stor Uret og var selv Skyld i Ufreden i Menigheden og i de hadske Angreb, han blev udsat for¹.

Denne Opfattelse tilbagevises lettest ved en kort Oversigt over hele den pinlige Konflikt mellem Stensen og Jesuiterne, som under hans øverste Ledelse tog sig af den katolske Menighed i Hamborg. Man behøver i denne Episode, som baade Plenkers, Jørgensen og Pieper omtaler² og Duhr kender fra de nu publicerede Aktstykker³, kun at holde sig til Kendsgerningernes klare Sprog og opmærksomt læse de Breve, som Metzler selv aftrykker, for at komme til et Resultat, som ikke stemmer med hans Konklusion.

Biskop Stensen kom i Efteraaret 1683 til Hamborg — hans tidligste mig bekendte Brev fra Hansabyen er fra 15. September⁴ — for at tage Ophold der. Her opdager han snart det ønskelige i, at Missionens to ældste Præster, Pater Marcellus Lotz og Pater Henrik Isaak, forflyttes. Han henstiller nu gennem deres umiddelbare Foresatte, Rektor Winand Weidenfeld i Münster, Stensens egen fhv. Skriftefader, som rimeligvis har kendt Biskoppens positive Indstilling til Ordenen, til Provincialen Konrad Holtgreve i Köln i al Stilhed at trække dem tilbage. En saadan Forflyttelse var den naturligste Ting af Verden, især indenfor den store nedrerhinske Provins med sine 17 Kollegier, 2 Noviciatshuse, 7 Residenser, 27 Missionsstationer og ca. 700 Medlemmer⁵, og under Hensyn til, at de to Patres længere end sædvanligt, nemlig i henholdsvis 15 og 11 Aar, havde virket paa Stedet. Sikkert er det, at Biskoppen havde Kompetence til at fremsætte et saadant Ønske.

Stensens Motiver til dette Skridt er tildels kendte⁶. Han fandt, at P. Lotz paa Grund af stor Legemsfylde og svære Astmaanfald ikke var sin Stilling som Missionær og Rektor voksen. Ogsaa Hensynet til Freden i Menigheden syntes ham

¹ Metzler, l. c. 234.

² Plenkers, l. c. p. 179s; Jørgensen p. 208; Pieper 102.

³ Duhr, l. c. III, 693.

⁴ Archivio Segreto Vaticano, Vescovi 69, 396r—397v.

⁵ Duhr, l. c. 18ss.

⁶ Metzler, l. c. 242ss.

at tale til Fordel for en Udveksling, saa meget mere som de katolske Magters Residenter i Hamborg, deriblandt Kerckring, en af P. Isaaks Venner, var af samme Mening. En af Residenterne, siger Biskoppen, havde før drøftet Situationen med Provincialen, og en anden Residents Forgænger havde i dette Anliggende skrevet tre Breve til ham uden at faa Svar. Ansete og upartiske Mænd i Menigheden havde ligeledes ønsket denne Forandring.

Stensen nævner dog hverken over for Rektoren i Münster eller Provincialen i Köln disse sine Grunde. Han syntes, at et venligt Vink maatte være tilstrækkeligt, ja velkomment, da Situationen ikke kunde være helt ukendt for Provincialen, der selv flere Gange havde haft til Hensigt at kalde den ene af Patrene tilbage, uden dog, af Hensyn til høj Protektion, at kunne gøre det. Man skulde nu komme ham, Biskoppen, i Forkøbet og samtidig forebygge Rygter og Uro, som ikke kunde undgaas ved en formel Proces *via juris*. Som tredje og fjerde Motiv for sin Fremgangsmaade erklærer Stensen: »Fordi jeg af den Maade, hvorpaa de bar sig ad, da Klagerne kom fra Rom (to Aar i Forvejen var Patrene blevet anklaget hos Propagandakongregationen), erkender, at man ikke saa meget stræber efter at kurere Onderne, som man arbejder paa at fremstille sig som fejlfri og derfor ufjernelig. 4. Fordi jeg ikke ansaa det for min Opgave at skændes med Missionærerne og deres Foresatte, men hvis Sagen endelig skal sættes op i Procesform, saa havde jeg den Hellige Kongregation og den Apostoliske Nuntius som Foresatte«¹.

Biskoppen havde ikke Held med sit Ønske om en smertefri Løsning. P. Holtgreve foretog sig intet; først da Stensen gennem en anden af sine Skriftefædre lod ham forstaa, at Sagen vilde blive indberettet til Rom, dersom den ikke kunde ordnes i Mindelighed, og da Provincialen endvidere af sin egen Forstander i Rom havde faaet Paabud om at forhøre sig om Grundene til Biskoppens Ønske, udførte han denne Ordre, dog saaledes, at han lod de to Hamborger Patres Stensens Ønske vide,

¹ Ibid.

for at de kunde forhøre sig hos Biskoppen. Dermed var Spillet gaaende, thi de to Missionærer følte sig forurettet og krænket i deres Ære, og i Menigheden opstod der nu det Røre, som Stensen netop vilde have undgaaet.

Den 23. Januar 1684 skriver nu Stensen til Rom¹ for at foranledige, at P. General gjorde sin Indflydelse over for P. Holtgreve gældende, hvad P. Karl de Noyelle ogsaa gjorde ved den 11. Marts at sende en Ordre til Köln om — i hvert Fald foreløbig — straks at trække de to Patres tilbage og erstatte dem med nogle andre, særdeles velegnede. Alt skulde ordnes med den størst mulige Diskretion og uden at fremkalde Uro². Denne Ordre blev ikke udført, idet P. Holtgreve paa Grund af Sygdom ikke følte sig i Stand dertil. Da P. General den 10. Juni atter formaner ham³, lader han P. Lotz komme til Hildesheim, men blot i den Hensigt at indhente Informationer. Den gamle Pater dør otte Dage efter sin Ankomst, og Provincialen undskylder sig hos de hamborgske Venner med en Henviisning til P. Generals bestemte Ordre og Biskoppens vedholdende Ønske. I Ligtalen over P. Lotz fik Stensen temmelig utilsløret Skyld for Paterens Død. De katolske Magters Residenter greb ogsaa ind, idet de nu mistænkte den franske Gesandt for at have paavirket P. General, og Stensen maatte føre bitter Klage over Patrenes Holdning og over, at han blev lagt for Had i Menigheden⁴. I et Brev af 24. September 1684 til Fru Lavinia Arnolfini tegner han følgende Stemningsbillede fra hine Dage: »For Tiden opholder jeg mig i en tredje By, hvor jeg i Maanedsviis kun har vekslet de faa Ord med min Skriftefader, som er nødvendige til Skriftemaalet, og dette, fordi jeg har set mig nødt til at bede om Tilbagetrækning af to Missionærer. Derfra kom der saa lidenskabelige Angreb paa mig, at det vilde falde mig svært at beskrive dem allesammen.«⁵

¹ Metzler, l. c. 242ss.

² Metzler, l. c. 221.

³ Metzler, l. c. 221—22.

⁴ Metzler, l. c. 225s.

⁵ Metzler, l. c. 227ss.

P. de Noyelle undskyldte sig to Gange hos Stensen; han stillede sig meget fornemt paa Biskoppens Side, og P. Holtgreve fik en alvorlig Irettesættelse. Generalens ædle Sind kom især til Orde i et Brev til den nye Rektor i Münster, hvor han sammenfattende udtaler om Patrenes Adfærd: »Da den højærværdigste Herre af Titiopolis syntes, at to Hamborger Missionærer skulde udskiftes og erstattes med andre, som det saa omsorgsfuldt ogsaa efter vor egen Sæd og Skik plejer at ske, og da ogsaa den hellige Kongregation anordnede, at dette skulde ske, var det da paa sin Plads at skændes eller fremskynde det modsatte af det ønskede?»¹

Nej, det var det ikke, og det er derfor heller ikke paa sin Plads nu at give Stensen Skylden for Hamborger Striden. Ikke engang de Breve, som fremkom to Aar efter Stensens Død fra de implicerede Patres' Side som Svar paa en fornyet Bebrejdelse fra Stensens fhv. Kapellan E. Schmael berettiger dertil². Der hævdes i dem bl. a., at Stensens Informationer om de to Patres stammede fra Jesuiternes Fjender, som gerne vilde have fjernet dem fra Hamborg. Men Stensen var dog netop og viser sig ogsaa her som Jesuiternes Ven; Hensigten med Forflyttelsen var netop at fremme Missionen under deres Ledelse. Stensen skulde senere over for P. Isaak selv have gjort Afbigt, siges der, men det opgives ikke for hvad. Og selv om den ydmyge Prælat har erkendt en eller anden Fejl, har han saa dermed underkendt de vægtige Grunde, der i sin Tid fik ham til at handle? Intet tyder derpaa. Astma og Alder lader sig ikke bortforklare; derimod findes der netop i disse Forsvarsbreve en Del Oplysninger om Menighedens Splittelse, Residenternes Indblanding og de fattiges Utilfredshed, som synes at underbygge Biskoppens kritiske Syn paa Forholdene.

Endnu klarere bliver dette, naar man benytter en Del Kildemateriale, som helt er undgaaet Metzlers Opmærksomhed. Den korte kronologiske Oversigt over disse Aktstykker, som her følger, gaar i sine Oplysninger helt mod Billedet af Stensen

¹ Metzler, l. c. 230.

² Metzler, l. c. 249—258.

som en uklog, overængstelig og lettroende Prælat, som bedømte Forholdene forkert.

Fra Tiden forud for Striden findes der to Skrivelser, som viser Biskoppens Betydning for Missionen i Hamborg, og hvor begejstret P. Isaak kunde paaskønne den. Den 14./24. April 1681 skriver Theodor Kerckring fra Hamborg til Stensen i Münster og udtrykker sin store Glæde over atter at kunne forny Bekendtskabet fra deres fælles Studietid i Holland¹. Missionærene i Hansabyen, siger han, og den katolske Religionsøvelse manglede Protektion og Støtte fra en offentlig Rangsperson, og de havde derfor anmodet ham om at paatage sig Repræsentationen for en katolsk Fyrste. Det vilde han gerne, men han kendte ingen Fyrste, der egnede sig bedre til dette Formaål end Storhertugen af Toskana og ingen, der lettere kunde opnaa denne Gunst hos Cosimo III end Stensen. Kerckring var rede til at paatage sig dette Hverv vederlagsfrit og udtalte sin Forhaabning om, at Storhertugen endnu stadigvæk var ham saa bevaagen som i sin Tid i Holland under de anatomiske Demonstrationer.

Dette Brev var vedlagt et andet, som P. H. Isaak den 15./25. April rettede til Biskoppen, og hvoraf det fremgaar, at Stensen allerede havde skaffet Missionen den attraaede Gunst. Med overstrømmende Glæde takker P. Isaak den Apostoliske Vikar for den store Hjælp og Trøst, som hans Forbøn hos Cosimo III havde skaffet Menigheden. Den bedst egnede til Residentens Post vilde sikkert Kerckring være, denne Mand af den ældste tyske Adel, smykket med Dyd, Klogskab og alle andre Naturens og Aandens Gaver samt afholdt hos høje og lave. P. Isaak giver derefter nogle gode Raad til Sagens heldige Gennemførelse over for Storhertugen saavel som det hamborgske Senat og slutter: »Ved en udødelig Velgerning vil Deres Højærværdighed forpligte os og hele denne prøvede og endnu under-

¹ Firenze, R. Archivio di Stato, Archivio Mediceo, Filza 2662:

»Gaudeo et ex animo gaudeo, quod sese jam occasio obtulit scribendi ad Reverendissimam Dignitatem Vestram, ut illum, qui mihi olim propter communia studiorum in Hollandia innotuit, jam in altiori loco positum possim colere et honorare...«

trykte Kirke, saafremt De kunde og vilde støtte denne Sag, hvoraf der afhænger saa megen Fremgang for Religionen...
..... Jeg kender den store Nidkærhed, hvormed Deres Højærværdigheds Hjerter brænder for at gennemføre, hvad der vedrører Gud, Religionen og Sjælene¹. Der herskede altsaa paa dette Tidspunkt det bedste Forhold mellem Pateren og den Apostoliske Vikar; man faar ogsaa et levende Indtryk af Venskabet mellem P. Isaak og Kerckring.

De følgende Dokumenter stammer allerede fra 1684. Den 6. Februar skriver Stensen til Cosimo III og takker ham for en Gave paa 200 Daler til sit eget Underhold og for de Sjæle, Gud havde betroet ham. Vi faar at vide, at Stensen har taget Ophold hos den toskanske Resident og der forekommer den meget interessante Passus: »Jeg erkender deri vor gode Jesu faderlige Forsyn, som for denne Vinter har beredt mig dette Tilflugtssted, hvor jeg, beskyttet mod den usædvanligt strenge Kulde, nyder godt af en solid Ovn's Velgerning og har Lov til at forblive indendørs uden Forpligtelse til at gaa ud flere Gange om Dagen og tilbringe lang Tid i Kulden, saaledes som jeg vilde have været nødt til under et fortsat Ophold i Münster. Det ser ud til, at Gud endnu behandler mig som et skrøbeligt Barn².

¹ Firenze, Archivio di Stato, Archivio Mediceo, Filza 2662:

»Immortali beneficio obligabit Illustrissima Dignitas Vestra nos totamque hanc ecclesiam afflictam et adhuc pressam, si quam potest opem in hoc negotio unde pendet magnum religionis incrementum et decus pro Dei gloria et animarum salute conferat. Scio quanto ardeat zelo paternum Illustrissimae Dignitatis Vestrae cor in hujusmodi perurgendis, quae concernunt Deum, religionemque et animas, unde accendi potius opto, quam illi frigidas meas flammis pluribus maturis apponere.«

² Propagandaarkiv, S. R. C. G. Vol. 490, fol. 377r (Afskrift):

»Invitato dalla caritatevole offerta di Vostra Altezza Serenissima in una delle sue ultime, hò di nuovo preso ducento Thaleri, mentre dopo il mese d'Agosto, ch'è l'ultimo mi è stato pagato dall'ordinaria pensione, altro non hò per mantenimento di me, e di quell' anime, che Dio ne hà date, fuor di quello, che godo per la misericordia di Vostra Altezza Serenissima e per la bontà del Signore suo Residente. Ci riconosco una paterna provvidenza del nostro buon Gesù, che per questo inverno ne hà preparato questo luogo di refugio, dove contro il rigore del freddo assai insolito, godo,

Dette lyder jo lidt menneskeligere end Roses krasse Fremstilling af Stensens Askese¹ eller det ensidige Indtryk, man faar ved kun at holde sig til P. Stercks Brev².

I en udførlig Epistel af 15. Marts 1684³ skriver Stensen til Propagandakongregationens Sekretær om Kølner Kurfyrstens Hensigt med ham. Ærkebiskop Maximilian Heinrich vilde gerne beholde ham som Biskop i Münster — trods Stensens Protest mod Kurfyrstens Valg! — men han selv vilde afvente Pavens Afgørelse. Biskoppen kommer her lidt udførligere ind paa sin Stilling til Præstevielserne i Münster, og det er meget instruktivt at høre, hvorfor han ikke vilde paatage sig Ansvaret for dem. Man bortgiver, siger han, næsten alle Beneficier og behagelige Stillinger i Ordenssamfundene til dem, der byder mest, eller til dem, man har modtaget flest Tjenester af, eller til de nærmeste efter Blodet. For at faa det fornødne Antal Kandidater indstilles der til den første Tonsur Personer, som, hvad Alder og Dømmekraft angaar, er saa umodne, at de ikke ved, hvad der forlanges og hvorfor. Misbrugene i Domkapitlerne var overmaade, store og visse gejstlige Herrers Magt var saa betydelig, at en Suffraganbiskop enten maatte gaa ind paa alle deres Ønsker eller ligge i evindelig resultatløs Krig med dem. Ved at høre om hans eventuelle Tilbagekomst havde de allerede opstillet den Betingelse, at han maatte ordinere alle dem, de præsenterede for ham. Man ser altsaa, at det var vægtigere Grunde end blot og bare Ungdommens Fordærvelse og Verdens Ondskab⁴, som fik Stensen til at ræddes for Ansvaret.

I et Postskriptum udtaler Biskoppen sig ogsaa om Hamborger Striden. Stensen skriver: »Efter Afslutningen af dette Brev hører jeg, at Jesuitpatrene i denne Mission, vel vidende

et la commodità d'una buona stoffa, e da libertà di restare in casa, senza obbligo d'uscir piu volte il giorno, e passar lungo tempo nel freddo, come sarai stato obbligato se fosse restato a Munster. Pare, che Dio mi tratti ancora come fanciullo tenero . . .»

¹ V. Meisen og K. Larsen: *Stenoniana*. København, 1933, p. 144ss.

² Metzler, l. c. 129ss.

³ Propagandaarkiv, S. R. C. G. Vol. 490, 376r—379v.

⁴ Metzler, l. c. 126 og 218.

om min Hensigt at forflytte de to ældste efter Ancienniteten, vilde komme mig i Forkøbet; de har skrevet til Pater General, at han skulde huske, at han havde været i Noviciatet med den ene af dem; derpaa skulde der være kommet Svar, at han kendte Personen og derfor vilde tage denne under sin Beskyttelse. Om det forholder sig saaledes, ved jeg ikke. Jeg har det af en troværdig Person, at Patrene nu roser sig af dette. Men jeg haaber, at Pater General, naar han har faaet at vide, hvad jeg har skrevet til Deres Højærværdighed for nogle Uger siden, i højere Grad vil tage Hensyn til Sjælenes Bedste end til gammelt Noviciatsbekendtskab. Det skal ikke nægtes, at Pateren har ydet Ordenen og Missionerne en stor Tjeneste, men til at være disse Missionærers Forstander og til at klare alle Missionens Besværligheder er han for højt bedaget, for tung af Legemsvægt og generet af Sygdomsanfald. Jeg kan ikke lade Missionen ofre Omkostninger paa en overtallig, naar det er nødvendigt at forflytte ham, enten af Hensyn til hans eget Otium eller til Missionens Tarv, hvor man har Brug for en rask Person, som er i Stand til at ile herhen og derhen alt efter Behov, for ikke at tale om andre Grunde, som ligeledes gør de to ældstes Forflyttelse til en Nødvendighed¹. Som man ser en

¹ «Finita questa sento come i Padri Gesuiti di questa missione avendo inteso, che io premero[?] la mutazione de' duo fra di loro i piu vecchi nel luogo, m'habbino volsuto prevenir col scrivere al Padre Generale che si ricorda esser stato nel noviziato col piu vecchio di questo duo. e che ne sia venuta la riposta, come conoscendo la persona, ne piglierà la difesa. Se sia cosi non lo so. L'ho ben da persona fede degra, che i Padri se ne gloriano adesso. Ma spero che il Padre Generale, avendo inteso qualche alcune settimane sono io scrissi a Vostra Signoria Illustrissima avra piu risgvarado al bene delle anime, che alla conoscenza antica del noviziato. Non si nega, che il Padre non abbia reso grand servizio all'ordine ed alle missioni, ma per far da superiore di questi missionarii e per sodisfar alle fatiche della missione è troppo avanzato in età, troppo aggravato dal peso del corpo ed incomodato delle volte dalle indisposizioni. Nè puo la missione furnir le spese per tenir un supranumerario. Si che sarebbe necessario il mutarlo e per il di lui riposo e per i bisogni della missione, dove si richiede persona di vigore per correre in qua ed in la secondo il bisogno senza parlar di altre ragioni per lequali è parimente, e piu necessario, che i duo piu vecchi si mutino. Vol. 490, fol. 379 v.

meget fornuftig Vurdering, støttet til saglige Grunde. Der maa have været en god Del Dynamit i det hamburgske Menighedsliv, siden et saa rimeligt Ønske, fremsat af en saa rolig og rettænkende Mand som Stensen, kunde fremkalde saa stor Uro.

Stensens lange Brev til Storhertugen af 7./10. Maj blev skrevet for at styrke Kerckrings Position, som en Mand, der havde gjort sig fortjent af den katolske Menighed, og af Stensen selv under hans $\frac{3}{4}$ Aars Ophold i Residentens Hus¹. Kerckring betegnes som afholdt af Byens første Mænd og som staaende i stor Gunst hos den danske Konge, der havde søgt hans Raad. Men vigtigere for vort Emne er det, at Stensen ogsaa tager Kerckring i Forsvar mod Angreb fra Kejserens Gesandt Theodor von Rondeck. Denne yngre Rondeck var Jesuiternes Modstander og hans intrigante Bestræbelser gik ud paa at sælge Gesandtskabspalæet, som samtidigt var Missionens Hus, og at faa i hvert Fald Jesuiterne væk fra Hamborg². Kerckring modsatte sig dette, ligesom han ogsaa optraadte mod den kejserlige Residents Forbundsfejer, Greven af Barca (Bercka) og den kendte Borgmester (Müring eller) Meurer, som netop i denne Tid var ude for en svær Kamp med Hansabyens Senat. Det vilde føre for langt at opregne alle Anslag mod Jesuiterne og deres Hus, saa meget er sikkert, at Kerckring i Forening med Biskoppen havde Held med sine Bestræbelser i Rom og ved det kejserlige Hof i Wien. Kejseren fritog endnu i 1684 v. Rondeck for hans Stilling, og Patrene forblev i Hamborg³. Hvor Stensen nævner dette Resultat, tilføjer han i Parentes: *e come spero, stabilmente, benche si operi per la mutazione di due di essi sommamente necessaria, desiderando pero dalla compagnia*

¹ Firenze, R. Archivio di Stato, Archivio Mediceo, Filza 4494.

² Cfr. L. Dreves: *Annuae Missionis Hamburgensis*, Friburgi Brisg., 1867, p. 118ss; C. Linkemeyer: *Das kath. Hamburg in Vergangenheit und Gegenwart*, p. 286ss; *Geschichte der kath. Gemeinden zu Hamburg und Altona*. Schaffhausen, 1850, p. 96ss.

³ L. Dreves, l. c. p. 119. Kronikken lader J. Th. v. Rondeck blive forflyttet sidst i 1683; cfr. Linkemeyer, l. c. 297.

*duo altri, e non d'altro ordine*¹, Ytringer som viser, i hvor høj Grad Biskoppen tænkte paa Ordenens Vel, hvor lidt han lod sig paavirke af Patrenes Modstandere og ikke forlangte andet end de to Missionærers Udskiftning.

I det næste Brev fra Stensen til Storhertugen af 14./24. Maj er der igen Tale om Striden mellem Kerckring og v. Rondeck, men eet Sted kaster tillige Lys over det foreliggende Emne. Stensen siger nemlig om Patrenes Modvilje mod hans Person: »Siden min Ankomst er de baade imod mig og mod Hr. Resident Kerckring, fordi han ligesom jeg ønskede Forflyttelsen af de to ældste Patres i denne Mission, og fordi han ikke vilde give Penge til at betale Patrenes Omkostninger ved Bygningen, før Arbejderne gav det Løfte at ville fortsætte og fuldende det hele»². Det lader altsaa til, at man heller ikke var enig om, hvorledes det nye østrigske Gesandtskabspalæ, hvori der som sagt fandtes et Kapel og Boliger for Missionærerne, skulde fuldendes og afbetales. Uagtet Venskabet med P. Isaak har Kerckring i denne Sag taget Stensens Parti.

I et kortere Brev af 21. Maj 1684 fra Stensen til Storhertugen staar kun en eneste lille Notits, som kendetegner Situationen. Stensen siger, at han under hele sit Ophold i Hamborg ikke har celebreret andre Steder end i Storhertugens Kapel³.

Den 14./24. Maj skriver Kerckring til Storhertugen om sine Kontroverser med den kejserlige Gesandt v. Rondeck og det hamborgske Senat, men Brevet indeholder ikke noget af Vigtighed om Stensens Forhold til Jesuiterne⁴.

Den 24. Maj/3. Juni takker Stensen Propagandakongregationens Sekretær for den Ære at være genindsat i de aposto-

¹ Firenze, R. Archivio di Stato, Archivio Mediceo, Filza 4494.

² Firenze, Archivio di Stato, Archivio, Mediceo, Filza 4494: »doppo il mio arrivo sono essi e contra me e contra il Signore Residente Kerckring per aver egli consentito meco nel voler la mutazione de' duo piu vecchi di questa missione, come anco per non voler egli furnir denari per pagar le spese fatte da' Padri nella fabrica, primo que gl'operari voglione promettere di continuar e finir la tutta.«

³ Ibid., Filza 4494.

⁴ Ibid., Filza 4494.

liske Vikariater, men klager samtidig over Arbejdets Forøgelse. »Siden jeg kom til disse Lande, betyngtet med et saa stort Antal Titler og erkendte, at en eneste vilde være mere end nok, fik jeg den Gunst at blive befriet for flere«¹. Men da han nu havde faaet dem igen, vilde han anstrenge sig og affatte Beretninger om de enkelte Menigheder for at have et Skøn over, hvor man skulde fortsætte, og hvor man eventuelt kunde standse en unyttig Virksomhed.

Kerckrings Brev fra 21./31. Maj 1684 til Storhertugen handler kun om Rondecks Machinationer og er uden særlig Interesse for vort Formaals². I et Brev fra 11./21. Juni 1684³ til Storhertugen bebuder Kerckring, efter nogle Bemærkninger om Situationen i Hamborg, et længere Brev fra Stensen med flere Oplysninger, men dette Brev mangler.

I et andet Brev fra Kerckring til Storhertugen af 25. Juni/5. Juli 1684 fortælles der om den store Ildebrand, som hærgede en betydelig Del af Byen, især Kvarteret ved Elben⁴.

Den 2./12. Juli retter Stensen en Tak til Kardinal Cibo for Befrielsen for Bispeværdigheden i Münster⁵. Uden en streng Reform, skriver han, vil en Suffraganbiskop i Münster være udsat for at gøre sig skyldig i fremmede Synder⁶. Helst vilde han overhovedet trække sig tilbage fra Vikariaterne og virke som almindelig Præst.

Af de andre Breve fra dette Aar har Kerckrings af 13./23. August 1684 Interesse⁷; han meddeler deri Cosimo III, at

¹ Propagandaarkiv, S. R. C. Germ. Miss. Sett. Vol. 2, fol. 124rv.

² Firenze, Archivio di Stato, Archivio Mediceo, Filza 4494.

³ Ibid.

⁴ Ibid.

⁵ Propagandaarkiv, S. R. C. Germ. Miss. Sett. Vol. 2, fol. 127r.

⁶ Medvirkning ved Synder, der begaas af andre.

⁷ Archivio Mediceo, Filza 4494: »Et magnus ille Deus sit Serenitati Vestrae merces, quod sua Serenissima autoritate hoc bonum opus adjuvare velit, ut multae istae miserabiles animae a via veritatis et verae religionis deviantes, tandem aliquando ad verae ecclesiae gremium possint reverti. Ad quod non parum operatur Reverendissimus Episcopus Stenonius,

Fjendtlighederne mod ham var blevet indstillet, og at hans Modstandere havde lidt et Nederlag. Han takker Storhertugen for den Hjælp, denne har ydet Kirken i disse Egne til Gavn for mange Sjæle, og han tilføjer om Stensen: »Herpaa arbejder ogsaa den højærværdigste Biskop Stensen, som har ført mange, ogsaa blandt de første i disse Egne, tilbage til vor sande Kirke, og jeg venter mig med hver Dag større og rigere Sjælehøst«. Stormen synes altsaa ved denne Tid at have været nogenlunde forbi, ikke mindst ved Stensens kloge og taktfulde Optræden, og her hører vi endelig ogsaa lidt om glædelige Resultater.

Hvor lidt den Apostoliske Vikar tænkte paa at gøre sig gældende, hvis han ikke ligefrem ansaa det for sin Pligt, fremgaar af en Beretning til Innocens XI, som Stensen straks efter Genovertagelsen af Vikariatene havde lovet at skrive. Her fortæller han om de ham betroede Distrikter og fremsætter Forslag for deres Fremtid. Deriblandt findes følgende: »Hvor der er Patres af Selskabet, behøver man, hvis de følger deres Ordens Aand, ingen Apostolisk Vikar, undtagen til Firmelsens Sakramente, fordi de af sig selv gør alt med saadan Nidkærhed og Opbyggelse, at man har Grund til at prise Gud for det; hvis de derimod ikke følger Ordenens Aand, er Vikarens Nærværelse frugtesløs, da en Prælat i Lande, som er undergivet Ikke-Katolikers Herredømme, ikke frit kan udøve sin Myndighed uden at bringe baade den og sin Person i stor Risiko med lidet Haab om Frugt«¹.

En mere saglig og uselvsk Bedømmelse af Situationen i

qui multos etiam primarios ad veram nostram ecclesiam hisce in partibus reportavit, et spero in dies majorem et uberiolem animarum messem.»

¹ Propagandaarkiv, S. R. C. G. Vol. 501, fol. 438r—439v: »Dove soni i Padri della compagnia, se seguitano lo spirito del loro istituto, non v'è bisogno di Vicario Apostolico, che per il solo sacramento della confermazione: perche da loro stessi fanno il tutto con tanto zelo, ed edificazione, che si ha ragione di lodarne Iddio: se poi non lo seguitano, v'è infruttuosa la presenza del Vicario, mentre ne' luoghi sottoposti al dominio degli'acatholici, non puole il prelato usar liberamente sua autorità, senza poner questa e sua persona in grand cimento, con poca speranza di frutto.« fol. 438r.

Hamborg saa vel som i de mange andre Menigheder og Missioner i Nordtyskland og af sin egen Stilling skal man lede længe efter. Aktstykkerne i denne Sag — baade de, som Pater Metzler selv nævner og de, han ikke anfører — er et eneste overbevisende Defensorat for Stensen og hans korrekte og kærlige Optræden som Biskop.

Afsluttende kan det siges, at det ikke er ubetydelige nye Træk i Stensens Livshistorie og Karakter, som de her omtalte Skrifter fremdrager. Vi har mødt vor unge Lærde i Konversions-tiden og konstateret, at Nuntius Trotti er helt betaget af den nye Katoliks dybe Tro og Indsigt. Vi ser ham i Forbindelse med P. Kircher, en af Baroktidens betydeligste Polyhistorer. Saa staar Stensen paa Skillevejen mellem Florens og København, og vi faar et Bevis for den høje Gunst og respektfulde Tillid, den danske Forsker nyder hos Medicislægten, men ser ogsaa, at Kærlighed til Fædreland og Konge og Kærlighed til Kirken faar ham til at vælge Danmark endnu engang. Mere og mere paaskønner man endvidere den klare og kraftfulde Holdning, Stensen indtog i Münster baade før og efter Fyrstbiskoppens Død. Stensen er i sin Bispegerning ikke en snæversindet, fanatisk Asket, som paa Grund af overdreven og usund Religiositet kommer i Konflikt med Omverdenen, deriblandt sine egne Trosfæller. Kendsgerningerne viser derimod Stensen som den sunde Reforms Mand i en Tid og paa et Sted, som haardt trængte til Reform. At han maatte støde paa Modstand, er klart, men Problemet er, om alle, især de kyndige og kompetente var mod ham. Ingenlunde! Rom gav Stensen Ret, og der forelaa faktisk 2—3 ærefulde Tilbud til ham fra Tyskland og Italien, da Døden afbrød hans Virke. Hamborger Affæren bringer os Stensen menneskelig nærmere. Hans Handlekraft og Ansvarsfølelse tillader ham ikke at tie stille til uheldige Forhold, og uden at frygte Risikoen forlanger han derfor de to gamle Patres forflyttet. Men han anerkender med uselvsk Glæde Patrenes Fortjenester, han tager de Hensyn, der skal tages, han sætter sig først grundigt

ind i Forholdene, inden han griber fast og energisk ind. Det er ikke hans Skyld, at Maalet ikke bliver naaet, og hans følsomme Sind lider meget under de Angreb, han udsættes for. Men ogsaa her er det saaledes, at selve Jesuitergeneralen, Hovedvidnet i denne Sag, giver Stensen det Vidnesbyrd at have handlet korrekt og efter sin Competence.
